

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2024, 11 (2), 489-517

HAFIZLIK KUR'AN KURSLARINDA TERK: BİR DURUM ÇALIŞMASI
Dropout in Hafiz Qur'an Courses: A Case Study

Kübranur DEMİREL ÇİFTÇİ

Diyanet İşleri Başkanlığı, demirelkubranur04@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2590-4273

Mustafa Fatih AY

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mustafafatihay@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0433-318X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	07.08.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	14.11.2024
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2024
Cilt / Volume:	11
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	489-517

Atıf / Cite as: Demirel Çiftçi, Kübranur – Ay, Mustafa Fatih. “Hafızlık Kur'an Kurslarında Terk: Bir Durum Çalışması” (Dropout in Hafiz Qur'an Courses: A Case Study) *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 11/2 (2024), 489-517. Doi: 10.17859/pauifd.1529445.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 11 (2) 2024: 489-517
HAFIZLIK KUR'AN KURSLARINDA TERK: BİR DURUM ÇALIŞMASI*

Kübranur DEMİREL ÇİFTÇİ**
Mustafa Fatih AY***

Öz

Hafızlık eğitimi asr-ı saadetten günümüze kadar gelmiş olan köklü bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel olarak Kur'an'ın muhafazası için başlayan hafızlık eğitimi, dönem dönem farklı kurumlar aracılığı ile ve farklı motivasyonlarla yapılmış olsa da ibadet pratiğini ve toplum nezdinde önemini her zaman korumuştur. Günümüzde ise resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurumlarda hafızlık eğitimi verilmeye devam etmektedir. Hafızlık eğitimine başlayan bazı hafız adayları, hafızlıklarını tamamlayamadan hafızlık eğitiminin terki ile neticelendirmektedir. Çalışmanın amacı hafızlık eğitiminin terk nedenlerini, terki tecrübe etmiş bireylerin ve velilerinin gözüyle incelemektir. Bu temel amaç çerçevesinde hafızlık eğitiminin terkine götüren etkenler nelerdir? sorusuna cevap aranmıştır. Literatür incelendiğinde hafızlıkla ilgili çalışmaların hafızlık eğitimi almakta olan öğrencilere yönelik olduğu görülmüştür. Terk kavramı, hafızlık Kur'an kursları özelinde çalışılmıştır. Mevcut çalışmada ise proje kapsamında gündüzlü olarak hafızlık eğitimini alan öğrencileri de içine alarak hafızlık eğitimi terki araştırılmıştır. Çalışma nitel araştırma desenlerinden durum deseni temel alınarak tasarlanmıştır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu çerçevede temel ölçüt 2011 yılından sonra DİB'e bağlı kurumlarda hafızlık eğitimini terk eden bireyler ve velileri olarak belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Çözümlenen veriler metne dönüştürülerek nitel veri analiz programlarından biri olan NVIVO12 plus programına yüklenmiştir. Programa yüklenerek okunan veriler, kodlar ve temalar şeklinde düzenlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda hafızlık eğitiminin terkinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen dört temaya ulaşılmıştır. Bunlar: Öğrenciden kaynaklı nedenler, öğreticiden kaynaklı nedenler, kurs imkanlarının eksikliğinden kaynaklı nedenler ve cezalardır. Son olarak hafızlık eğitiminin terkine neden olan birçok sebep olduğu belirlenmiş ve bu bağlamda hafızlık eğitiminin iyileştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülen öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Hafızlık Eğitimi, Kur'an Kursu, Hafızlık Eğitimi Terki, Hafızlık

* Bu çalışma Doç. Dr. Mustafa Fatih Ay danışmanlığında 14.08.2023 tarihinde tamamladığımız "Hafızlık Kur'an Kurslarında Terk: Bir Durum Çalışması" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, 2023). Bu araştırma için T.C. Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30.11.2021 tarihli toplantısında karar 2021/397 sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

** Diyanet İşleri Başkanlığı, demirelkubranur04@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2590-4273.

*** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mustafafatihay@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0433-318X.

Dropout in Hafiz Qur'an Courses: A Case Study

Abstract

In the study, students who abandoned hifz education in Quran courses affiliated with the Presidency of Religious Affairs were determined as participants. In this context, the study aims to address the abandonment experiences of students who abandoned hifz education. The study was designed based on the case design, one of the qualitative research designs. Participants were determined using criterion sampling and snowball sampling methods, which are purposeful sampling methods. In this context, the basic criterion was determined as individuals and their parents who abandoned hifz education in institutions affiliated with DIB after 2011. Individuals who abandoned hifz education in private institutions and organizations and individuals who abandoned hifz education before 2011 are excluded from the scope. A semi-structured interview form was preferred as a data collection tool because it provides flexibility to the interviews. The data obtained was analyzed with the descriptive analysis technique. The analyzed data were converted into text and uploaded to NVIVO12 plus program, one of the qualitative data analysis programs. The data loaded into the program and read is organized in the form of codes and themes. As a result of the analysis, four themes were reached that were thought to contribute to the understanding of the abandonment of hifz education. These are: reasons due to the student, reasons due to the instructor, reasons due to lack of course opportunities and penalties. Finally, it has been determined that there are many reasons that cause the abandonment of hifz education and in this context, suggestions that are thought to contribute to the improvement of hifz education have been presented.

Key Words: Religious Education, Hifz Education, Quran Course, Hifz Education Dropout, Hifz

Structured Abstract

Hifz education it appears as a deep-rooted tradition that includes memorizing the entire Quran, dating back to the time of the Prophet. In the period from the time of the Prophet to the present day, societies have attached importance to memorization. Because of this importance, memorization training is carried out with a spiritual motivation rather than a financial concern and with the voluntary individual choices of individuals. Hifz education, which started voluntarily, did not always result in memorization, but sometimes it resulted in abandonment. Although it is thought that abandoning an education that started voluntarily may be voluntary, it should also be taken into consideration that there may be factors affecting this abandonment. The main purpose of the study is to examine the abandonment of hifz education in the Presidency of Religious Affairs through the eyes of the students and their parents who have experienced this abandonment. Within the framework of the main purpose, answers to a number of questions were sought. Does the motivation to start hifz education affect the abandonment of hifz education? How does the process of hafiz training affect the abandonment of hafiz training? What are the factors that cause the abandonment of hifz education? These questions are some of the sought after questions. The study was designed based on the case design, one of the qualitative research techniques. In this context, the situation has been determined as the abandonment of hifz education. It is aimed to gain in-depth information about the abandonment of hafiz training. Participants were determined using the criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods. As a result of the analyzes made in the study, abandonment of hifz education was classified in four main categories. These are: Student-related reasons, instructor-related reasons, reasons due to lack of course opportunities, and penalties. Subcategories were created by classifying the main categories within themselves. The subcategories opened under the student-based category are as follows: Lack of memorization, stress, reluctant starting, thinking it is easy, inability to carry out hafiz education along with formal education, insufficient time

and abandonment of hifz education due to marriage. The subheadings of the category opened as instructor-related reasons are that students are not treated equally, there is a change of instructor, the instructor is authoritarian, and psychological and physical violence is applied by the instructor. The subheadings of the category stemming from the lack of course opportunities are boring environment and age difference. Another factor that causes the abandonment of memorization training has been determined as punishments. The study also included the emotions experienced by the participants after leaving hafiz education. According to the research results, these emotions were determined as spiritual emptiness, regret and relief. It is clear that the reason for abandoning hifz education cannot be expressed through a single factor. It is seen that the abandonment of the hifz education in question is due to a combination of different factors. These factors, which sometimes originate from the students, sometimes originate from the instructors. Lack of course opportunities is another factor that causes the abandonment of hifz education. It can be stated that if the factors that cause the abandonment of hifz education are corrected, the abandonment of hifz education will be prevented and the basis for the formation of a more qualified hifz education will be prepared. Based on the analysis of the findings of the study, suggestions are also presented to prevent the abandonment of hifz education and to increase the efficiency of hifz education. The suggestions offered are as follows: Adopting a student-centered teaching approach, integrating emotional intelligence education, strengthening teacher training and values education, diversifying educational materials, establishing education social support networks, applying alternative approaches instead of punishments, strengthening family-course cooperation, improving the educational environment. improvement, increasing the types of hafiz.

GİRİŞ

Sözlükte “ezberleyen, koruyan, saklayan, unutmayan” kimse olarak geçen hafız kelimesi,¹ Arapça’da hifz kökünden türemiştir.² Hafızlık ise Hz. Peygamber döneminde Kur’an-ı Kerim’in muhafazasına yönelik ortaya çıkmış bir eğitim faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Sözlü kültürün yaygın olduğu ilk dönemlerde hafızlığın ortaya çıkışının da doğal bir sonuçla olduğu ifade edilebilir. Günümüze kadar devam eden hafızlık müessesesini ise Kur’an-ı Kerim’in muhafazasına dayandırmanın eksik bir düşünce olacağı söylenebilir. Hafızlık müessesesinin günümüze kadar devam etmesindeki önemli dayanak, Kur’an-ı Kerim’i ezberlemenin faziletine dair Hz. Muhammed’in teşvikleri olarak kabul edilmektedir.⁴ “Sizin en hayırlınız Kur’an-ı öğrenen ve öğreteninizdir” şeklindeki hadis-i şerifler gibi hadislerin ve Hz. Muhammed’in evlenecek olan gençlere mehir olarak hanımına Kur’an’dan ayetler öğretmesini istemesi, Uhud şehitleri defnedilirken en fazla ayet bilen en ön kabre konulması gibi öncelikleri toplumların hafızlık müessesesine olan iştiyakını arttırdığı ifade edilmiştir.⁵ Fakat Hz Muhammed’in teşviklerinde bütüncül bir Kur’an-ı Kerim

¹ Ahmet Nedim Serinsu (ed.) (Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2009), “Hafız”, 114.

² Nebi Bozkurt, “Hafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/74.

³ Bilal Ünsal, *Günümüz Kur’an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)* (Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 1.

⁴ Yasemin Tunç, *Kur’an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008), 4.

⁵ Tunç, *Kur’an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi*, 5.

ezberinden ziyade ayetlerin ezberlenilmesine ve hayata geçirilmesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'i ezberleme noktasında Hz. Peygamber'in teşviklerini sadece hafız olmaya indirgemenin eksik bir düşünce olduğu da söylenebilir. Bu düşüncenin Kur'an-ı Kerim'i tamamen ezberleyemeyecek olan kişilerin ezberleyebildikleri kadar ezberleme çabalarının önünde bir engel olduğu⁶ ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesinin, Müslümanların Kur'an-ı Kerim'i anlamasına ve yaşamına katkı sağlamaya vesile olduğu düşünülürse Müslümanların hayatlarında önemli bir yeri olduğu da söylenilebilir.⁷ Bu bağlamda hafızlık eğitimini terk eden bireyler, Kur'an'ın tamamını ezberlememiş olsalar da ezberledikleri kadarı da Kur'an-ı Kerim'dir. Dolayısıyla ezberleyebildikleri ayetlerde oldukça değerlidir. Bu değerinin farkına varılması için ilk adımın kısmi hafızlık sisteminin getirilmesi olduğu düşünülmektedir.

İlk vahyin inmesi ile başlayan hafızlık faaliyeti günümüze kadar önemini koruyarak devam ettirilmiştir. Hafızlık faaliyeti İslam'ın ilk dönemlerinde evlerde ve mescitlerde yapılırsa da sonrasında bu amaca matuf kurumlar ihdas edilerek, kurumsal bir zemine oturtulmuştur. Bunlardan birisi de Osmanlı Devleti'nde hafızlık eğitimi için açılan Daru'l-Kurrallar'dır. Daru'l-Kurrallar; Osmanlı eğitim öğretim sistemi içerisinde yer alan ve "Kari"ler ile cami hizmetlilerinin yetiştirdiği ihtisas medreseleridir. Osmanlı Devleti'nde Daru'l-Kurralara verilen önem gerek arşiv belgelerinden gerekse de seyahatnamelerde işaret edilen Daru'l Kurralların sayısından anlaşılmaktadır. Daru'l-Kurralarda eğitim görmek isteyen bir talebenin sıbyan mektebini bitirmiş olması veya o seviyede öğrenim görmüş olması beklenmektedir. Sıbyan mektebini bitiren talebeler veya o seviyede öğrenim görmüş olanlar, Daru'l-Kurralarda okumak istediği zaman alt seviyedeki bir Daru'l-Kurraya giderek orada hıfzını tamamlar sonrasında ise daha yüksek bir Daru'l-Kurraya devam ederek orada "İlm-i Kıraat" ve "İlm-i Meharic-i Huruf" eğitimini alırlardı.⁸

3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ikinci maddesi gereği medreseler kapatılarak Maarif vekaletine bağlanmıştır. Madde 2: "Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaleti'ne devir ve raptedilmiştir."⁹ Daru'l-Kurrallar da Maarif vekaletine bağlanmak istenilmişse de dönemin Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi'nin şahsi gayretleri ve buraların ihtisas okulu olup Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak öğretime devam etmesi yönündeki talepleri sonucu Daru'l-Kurrallar Kur'an Kurslarına dönüştürülerek varlıklarına devam etmişlerdir.¹⁰

⁶ Ayşe Karakaya, *Türkiye'de Hıfz Eğitimi -Ankara Örneği-* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 2.

⁷ Karakaya, *Türkiye'de Hıfz Eğitimi -Ankara Örneği-*, 2.

⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020), 124-125.

⁹ Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Tevhid-i Tedrisat Kanunu), 430 322 (03 Mart 1340), Kanun No. Madde 2.

¹⁰ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, 128.

Günümüzde ise hafızlık eğitimi resmi olarak DİB bünyesinde yapılmaktadır. DİB tarafından hafızlık eğitiminin daha sistemli hale gelmesi ve daha verimli bir hafızlık eğitimi sunmak için ilk defa 2010 yılında hafızlık eğitim programı hazırlanmıştır. 2019 yılına kadar bu program kullanılmıştır. 2019 programı da 2021 yılında yenilenerek halen yürürlükte olan hafızlık eğitimi programı uygulamaya konulmuştur. Program, ilk üç dönemi hazırlık kalan altı dönemi ise ezber bölümü olmak üzere toplam 9 dönemden oluşmaktadır. Ezber bölümünün son dönemi ise hafızlık pekiştirme şeklinde planlanmıştır. Hafızlık hazırlık bölümünde bireylerin hafızlık eğitimi için hazır bulunuşluğunun geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ezber döneminde ise Kur'an-ı Kerim'in baştan sona ezberlenmesi ve yapılan ezberlerin pekiştirilmesi hedeflenmektedir. Her iki bölüm de üç temel alandan oluşmaktadır. Bunlar:

- Kur'an-ı Kerim
- Dini Bilgiler
- Sosyal Etkinlik ve Rehberlik

Hazırlanan eğitim programı değerlendirildiğinde programın, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i ezberlemesi yanında Dini Bilgiler noktasında da donanımlı bireyler yetiştirmeyi ve yetiştirilen bireylerin sosyal becerilerini de geliştirmeyi amaçladığı görülmektedir.¹¹ Ahlaki değerler de eğitim ile kazanılmaktadır. Bu eğitim ise ailede başlasa da çevre ile devam etmektedir.¹² Bu anlamda Kur'an kurslarının da ahlaki değerleri kazanmış bireyler yetiştirmek anlamında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Hazırlanan programın hedefi, Kur'an-ı Kerim'in baştan sona ezberlenmesi olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim'in tamamen ezberlenmesi hedefe ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Mutlak bir hedef olarak hafızlığın tamamlanması esas alındığında, belirli bir aşamada hafızlık eğitiminin terk edilmesi ise adayların başarısız olduğu anlamını taşımaktadır. Ancak her başlayan hafız adayının hafızlık eğitimini tamamlayamadığı ve zaman zaman eğitimini yarıda bırakarak, bu eğitimi terk ettiği de bir gerçektir. Her ne kadar hafızlık eğitimi terki başarısızlık olarak görülse de belirli bir düzeyde ezberin yapıldığı da bir gerçektir. Bunun yanında hafız adaylarına hem ailenin hem de kursun belirli bir bütçe ayırdığı düşünüldüğünde hafızlık eğitiminin terkinde maddi bir kayıptan da söz edilebilir. İbadetlerin insanların ruh sağlığını besleyen önemli güç kaynakları olduğu ifade edilmiştir.¹³ Öğrencilerin de hafızlık eğitimine ibadet maksadıyla dini bir motivasyonla başladıkları göz önünde bulundurulduğunda terki durumunda bireylerde manevi kayıpların olacağı da açıktır. Bu nedenle belirli bir düzeyde emek verilmiş bir sürecin yarıda bırakılması için

¹¹ *Hafızlık Eğitim Programı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı, 2021).

¹² Ali Gül, "Diyanet Gençlik Merkezlerinde Yürütülen Değerler Eğitimi Çalışmalarının Öğretmen, Öğrenci, Veli ve Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Görüşleri Çerçevesinde İncelenmesi", *Mevzu- Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (Eylül 2023), 549.

¹³ Mehmet Çınar, "Oruç İbadetinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkisi: Deneysel Bir Araştırma", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2021), 1012.

önemli sebeplerin olması beklenmektedir. Bu sebeplerin kişisel bir tercih olmasının yanında hafızlık eğitimi sürecinden de kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle hafızlık eğitimi sürecinde yaşananların, hafızlık eğitiminin terk edilmesine ilişkin önemli bir veri olduğunu söylemek mümkündür. İlgili literatür incelendiğinde ise almakta olduğu eğitimi terk eden öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalar okul terki bağlamında ele alınmıştır.¹⁴ Hafızlık terki ile ilişkili olarak tespit edilen sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Bu araştırmalardan ilki Cebeci ve Ünsal'ın "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma çerçevesinde yapılan ankette öğretmenler, hafızlık eğitimine dahil olan öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun hafızlığını tamamlamadan hafızlık eğitimi terk ettiklerini belirtmişlerdir.¹⁵ Bu çalışma hafızlık eğitimi terk eden öğrencilerin nedenleri hakkında bir detaya yer vermemektedir. Bir diğer çalışmada ise Arslantaş hafızlık eğitimi bırakmayı düşünen hafız adaylarının sayısının fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁶ Her iki çalışma birlikte değerlendirildiğinde hafızlık terkinin önemli bir problem alanı olduğunu göstermekte ancak konu hakkında detaylı bir veri sunmamaktadır. Hafızlık eğitiminin terki merkeze alan tek çalışma ise Abdulkadir Şekerci'nin "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Şekerci, hafızlık Kur'an kurslarını merkeze alarak bu kursları terk eden öğrenciler ve bu kurslarda görev yapan öğretmenlerin gözünden terk meselesini ele almaktadır. Çalışma sonucunda terk nedenlerine ilişkin bulguların öğretici kaynaklı, öğrenci kaynaklı, kurs kaynaklı ve aile kaynaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁷

Bu çalışmada ise hafızlık eğitiminin terk edilmesine odaklanılarak, hafızlık terkinin öğrenci ve veli gözünden ele alınması amaçlanmıştır. Böylece hafızlık eğitimi yatılı Kur'an kurslarında yapanlara ek olarak proje kapsamında gündüzlü yapan öğrenciler de çalışmaya dahil edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın amacı Kur'an kursu terki olarak değil hafızlık terki olarak belirlenmiş ve hafızlık eğitiminin terk sebepleri keşfedilmeye çalışılmıştır.

1. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum deseni temel olarak tasarlanmıştır. Durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Bu yaklaşımda, söz konusu duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılarak ilgili durumun anlaşılmasına odaklanılır.¹⁸ Bu

¹⁴ Mustafa Fatih Ay, "İlahiyat Fakülteleri'nde Okul Terki: İlahiyat Fakültesinde Kayıt Sildirenler Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma", *Eskiyeni* 43 (Mart 2021), 269-288.

¹⁵ Suat Cebeci - Bilal Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (ts.), 48.

¹⁶ Muhammet Arslantaş, "İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinde Öğrenci Tutumları" (*Sivas Zeki Hayran İmam-Hatip Ortaokulu Örneği*) (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019).

¹⁷ Abdulkadir Şekerci, *Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2021).

¹⁸ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2021), 70.

çerçeve hazırlanan çalışmada durum, hafızlık eğitiminin terki olarak belirlenmiştir. Hazırlanan çalışmada, hafızlık eğitiminin terki üzerinden genellemeler yapmak yerine bireylerin hafızlık eğitimi terk nedenlerini ve terke ilişkin yaşadıkları süreçleri kendileri, veliler ve öğretmenler gözünden derinlemesine araştırarak bilgi sahibi olmayı amaçlanmaktadır.

1.1. Çalışma Grubu

Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışma başlangıçta ölçüt örnekleme yöntemi tasarlanarak başlamış katılımcı belirlerken kartopu örnekleme de çalışmaya dahil olmuştur. Bu anlamda kartopu örnekleme zengin bilgi kaynağı olabilecek kişi ve durumların saptanmasıdır.¹⁹ Ölçüt örnekleme ise önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır.²⁰ Bu çalışmada temel ölçüt, DİB'e bağlı kurumlarda 2011 yılından sonra hafızlık eğitimi terk eden öğrenciler ve velileri olarak belirlenmiştir. Özel kurum ve kuruluşlarda hafızlık eğitimi terk edenler ile 2011 yılından önce hafızlık eğitimi terk etmiş olanlar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Görüşmeler için hafızlık eğitimi terk eden 18 kadın, 17 erkek katılımcıya ulaşılmıştır. Fakat ulaşılan her katılımcı ile görüşme sağlanamamıştır. Katılımcılardan zor günler yaşadığını ve tekrar hatırlamak istemediğini ifade ederek görüşme talebini reddedenler olmuştur. Neticede 13 kadın katılımcı, 9 erkek katılımcı ve 7'de veli katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Görüşmelerde veri doyumu esas alınmış olup veri doyumuna ulaşıldığı kanaatine varıldığında görüşmeler sona erdirilmiştir.

Tablo 1. Hafızlık Eğitimi Terk Eden Kadın Katılımcılara Ait Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Yatılı/Gündüzlü	Bıraktığı Dönüş
K1	Kadın	18	Yatılı	6
K2	Kadın	18	Yatılı	2
K3	Kadın	23	Yatılı	16
K4	Kadın	13	Gündüzlü	3
K5	Kadın	13	Gündüzlü	-
K6	Kadın	22	Yatılı	4
K7	Kadın	16	Yatılı	3
K8	Kadın	32	Yatılı	16

¹⁹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 120.

²⁰ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 120.

K9	Kadın	12	Yatılı	3
K10	Kadın	15	Yatılı	10
K11	Kadın	16	Yatılı	1
K12	Kadın	26	Yatılı	16
K13	Kadın	14	Gündüzlü	1
E1	Erkek	20	Yatılı	19
E2	Erkek	16	Gündüzlü	14
E3	Erkek	24	Yatılı	4
E4	Erkek	15	Yatılı	1
E5	Erkek	18	Yatılı	13
E6	Erkek	26	Yatılı	8
E7	Erkek	25	Yatılı	9
E8	Erkek	13	Yatılı	2
E9	Erkek	16	Yatılı	15

Tablo 2. Velilere Ait Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu
V1	44	Ön lisans
V2	40	Lise
V3	45	Lise
V4	44	Lisans
V5	34	Lise
V6	31	Ortaokul
V7	37	Lise

1.2. Veri Toplama Aracı

Durum deseni temel alınarak tasarlanan çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılan araştırmada görüşmelere, esneklik kazandırdığı ve bilgi toplama olanağı sağladığı²¹ için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme formu hazırlanmadan önce literatür

²¹ Haluk Özmen - Orhan Karamustafaoğlu, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 117.

taraması yapılmış ve bu kapsamda sorular hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular veli katılımcılar ve öğrenci katılımcılara ayrı olmak üzere iki form şeklinde hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular, nitel çalışma tecrübesi olan iki uzman ile görüşülmüş ve önerileri değerlendirilmiştir. Öneriler ile geliştirilen formun anlaşılabilirliğini test etmek için iki veli ve iki öğrenci ile görüşülmüş, yapılan değerlendirmelerden sonra son şekli verilmiştir. Görüşmeler, Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30.11.2021 Tarih, Karar sayı:397, Toplantı sayı:15 (Evrak ve Tarih Sayısı: 03.12.2021-234755) etik kurul kararı alındıktan sonra araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara görüşme öncesinde araştırma hakkında bilgi verilmiş, görüşme sürecinde verdikleri bilgilerin gizli tutulacağı ifade edilerek ses kayıt cihazıyla görüşmelerin kaydedilmesi için izin alınmıştır. Görüşmeler katılımcılardan randevu alınarak çevrimiçi veya yüz yüze şeklinde yapılmıştır. Görüşmelerin deşifresi de bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

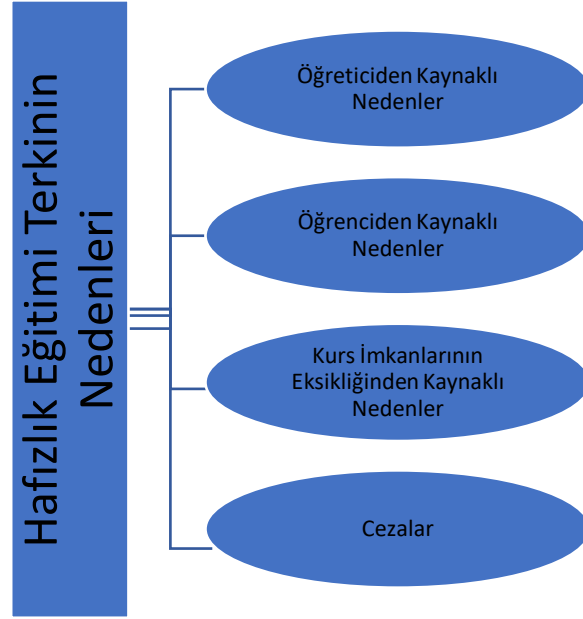
1.3. Veri Analizi

Katılımcılardan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan veriler, betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Çözümlenen veriler metne dönüştürülerek nitel veri analiz programlarından biri olan NVIVO 12 Plus programına yüklenmiştir. Bu program kullanılarak okunan veriler kodlar ve temalar şeklinde düzenlenmiştir. En sonunda kodlama ve tema oluşturma işlemi araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunarak düzenlenmiş ve son şekli verilmiştir. Raporlama aşamasında gerekli görülen yerlerde katılımcıların görüşlerine doğrudan yer verilmiştir.

2. Bulgular

Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizleri sonucunda hafızlık eğitimi terkinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen bulgular; öğrenciden kaynaklı nedenler, öğreticiden kaynaklı nedenler, kurs imkanlarının eksikliğinden kaynaklı nedenler ve cezalar olarak tasnif edilmiştir.

Şekil 1. Hafızlık Eğitimi Terkinin Nedenleri

2.1. Öğrenciden Kaynaklı Nedenler

DİB'e bağlı olan Kur'an kurslarında hafızlık eğitimi alan öğrenciler için en az ilköğretimi bitirmiş olma şartı aranmaktadır.²² Hafızlık eğitimi almak için herhangi bir üst sınır ise çizilmemiştir. Yaş aralığının bu kadar geniş kitleyi kapsaması ise yapılan yeni düzenlemelerle ortaya çıktığı bir gerçektir.

Hafızlık eğitimi almak için Kur'an kursuna gelen öğrencilerin istekli ve bilinçli olarak geldikleri bunun yanında da aile isteği ile gelenlerinde olduğu tespit edilen hafızlık eğitimine gelişi nedenleri arasındadır. Bunların yanında hafızlık eğitimine, dini bir motivasyonla gelenlerin de olduğu görülmüştür.²³ Fakat çoğu zaman bilinçli olarak ve isteyerek hafızlık eğitimi alan öğrencilerin hepsinin hafızlık belgesi almadığı sadece %10 - %15'inin hafızlık belgesi aldığı da yapılan araştırmaların bulguları arasındadır.²⁴ Mevcut çalışmada hafızlık eğitimi terk nedeni olarak öğrenciler de çeşitli terk nedenlerine işaret etmişlerdir. Bunlar; ezber yetersizliği, stres kaynaklı, hafızlık eğitimine isteksiz başlama, hafızlık eğitiminin kolay olduğunu düşünme,

²² Diyanet İşleri Başkanlığı, "2023-2024 Eğitim- Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları", ts.

²³ Bilal Ünsal, *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*, 33; Cemil Oruç, "Hafızlık Eğitimi: Elazığ-Harpur Hamdi Başaran Kur'an Kursu Örneği", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı* 45/3 (2009), 50; Şekerci, *Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki*, 35.

²⁴ Oruç, "Hafızlık Eğitimi: Elazığ-Harpur Hamdi Başaran Kur'an Kursu Örneği", 50.

örgün eğitim ile birlikte hafızlık eğitimini yürütememe, süre yetersizliği ve evlilik nedeniyle terktir.

2.1.1. Ezber Yetersizliği

Katılımcıların hafızlık eğitimini terk etme gerekçelerinden birisi ezber yapma konusunda yetersiz hissetmeleridir. Katılımcılar, ezber yapmakta zorlandıklarını özellikle sayfaları çoğaldığı zaman bu zorluğu hissettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Ezberdi galiba. Ezberlemek zor geldi bana. Bazı yerler aklımda kalmıyordu mesela. Bir de günde bir sayfadan iki üç sayfaya geçtik birdenbire yani zor geldi bana, olmadı.”* (K13,14,2020,1) *“.....Başlarda o kadar zor gelmiyordu. Kısa kısa ve yavaş yavaş ezberletiyorlardı ama sonra sürekli 1-2 sayfa art arda verince zorlaştı ve bu da bırakmak istememe sebep oldu.”* (K5,13,2019,?) K5'in değindiği farklı bir husus ise öğrencilere başlarda uygulanan ezber sistemi ile sonradan uygulanan ezber sisteminin farklı olmasıdır. Hafızlık hazırlık eğitiminde yavaş ve kısa kısa ezberletmenin ardından hafızlıkta düzenli ezber verme sistemine geçişte öğrencilerin zorlandıkları görülmüştür. Ezber yapmakta zorlandığını ifade eden bir başka katılımcı ise diğer katılımcılardan farklı olarak, yaptığı ezberleri de stresten hocaya veremediğine değinmiştir. Ezber yapma yetersizliğinin yanında öğrencilerde oluşan stresin, ders vermelerini engellediği görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerde oluşan stresin ezber yeteneklerini baskıladığı ve yavaşlattığı düşünölmüştür. *“Çok zor hafızlık yapıyordum ve ben günde on altı saat ders çalışıyordum. Stresten bildiğim sayfaları bile hocaya verememek çok sinirlerimi bozuyordu, her gün ağlıyordum. Bir yerden sonra bıkmıştım artık ve Kuran bana küstü diye düşünüyorum bu yüzden.”* (K12,26,2018,16)

Hafızlık eğitiminin ezber temelli bir eğitim süreci olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ezber yeteneğinin de önemli olduğu görölmektedir. Bu nedenle ezber yeteneği zayıf olan öğrencinin hafızlık eğitimine başlatılması hem hafız adayı için hem de öğreticisi için zorlu bir süreci ifade etmektedir. Fakat bu süreç zor olsa da her koşulda hafız olmak isteyen bir adayın hafızlık eğitimine başlatılmayacağı anlamına gelmemektedir. Aynur (2021), ezber yeteneği zayıf olan hafız adaylarını yetenekli oldukları farklı konulara yönlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat ezber yeteneği zayıf olmasına rağmen samimiyetle ve ısrarla hafız olmak isteyen hafız adaylarına da hafızlığın zorluklarından bahsetmek koşuluyla başlatılmasını önermiştir.²⁵

2.1.2. Stres Kaynaklı

Katılımcılar, stresten derslerini veremediklerini bu durumun da hafızlık eğitiminin terk nedenlerinden biri olduğunu belirtmektedirler. Derslerini yapabildiğini fakat veremediğini ifade eden katılımcı bu konunun kendisini psikolojik olarak etkilediğini söylemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Psikoloji*

²⁵ Hatice Şahin Aynur, “Hafızlık Eğitiminde Ezber Yapma ve Ezberi Koruma”, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, ed. Hatice Şahin Aynur (İstanbul: Dem Yayınları, 2021), 83.

yönünden ben çökmüştüm. Ders verememek en büyük sıkıntı oydu. Ona daha çok sinirleniyorsunuz ben çalıştım o kadar emek verdim diyorsunuz ama okuyamıyorsunuz.” (E5,18,2021,13)

Algur, hazırladığı çalışmanın nitel bölümünde öğrencilerin stres yaşadıkları durumları açıklamıştır. Algur’un öne çıkan tespitleri şunlardır: Öğrencilerin zamanında ders verememesi, kurs içinde hoca ve arkadaşlarıyla yaşadıkları iletişim bozuklukları ve ailevi olumsuzluklardır.²⁶ Çalışma, hafızlık eğitimi sürecinde öğrencilerin psiko-sosyal ihtiyaçlarının ve stres düzeylerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir.

2.1.3. Hafızlık Eğitimine İsteksiz Başlama

Hafızlık eğitiminin terk nedeni olarak katılımcıların ifade ettiği bir diğer durum ise hafızlık eğitimine isteksiz başlamalarıdır. Katılımcılar, başlangıçta hafızlık eğitimine isteksiz olarak başlasalar da süreç içerisinde kursu sevmeye çalışıp başladıkları hafızlık eğitimi için mücadele etmişlerdir. Aynı şekilde farklı kurslara giderek de isteksiz başladıkları bir süreci devam ettirme çabasına girdikleri görülmüştür. Bir mücadelenin sonucunda hafızlık eğitiminin terki ile karşı karşıya kalan hafız adayı zaten ben istemiyordum diyerek hafızlık eğitimini terk etmiştir. Bu durum da kişilerin hafızlık eğitiminin terkine neden olan başarısızlığı aslında kabul etmediklerini göstermektedir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Zorlaydı. Sordular. İstemiyordum dedim küçüktüm zaten yine de olsun bi gidip konuşalım bi gidip konuşmaya şeyiyle yazdırdılar.” (E9,16,2018,15)* *“Aslında ben kendi isteğimle değil de daha çok anneannemin isteği üzerine başladım. Normalde o kadar istekli değildim, onu kırmak istemedim. Kendimi istemek için zorlamıştım sonra ben de istiyorum sanmıştım ama istemediğimi fark edince bıraktım.” (K5,13,2019,?)*

Veli katılımcılar da hafızlık eğitiminin terkine neden olan bir diğer durumun öğrencilerin hafızlık eğitimine isteksiz başlamaları olduğunu ifade etmiştir. Veli katılımcılar, çocuklarını hafızlık eğitimine kendi istekleri doğrultusunda gönderdiklerini ve sonuçta çocuklarının hafızlık eğitimini terk ettiklerini söylemişlerdir. *“İstemiyordu yani ama ben hafız olmasını çok isterim.” (V6,31)* V4 ise çocuğunun hafızlık eğitimine kendi karar vermediğini ve hatta çocuğunun hafızlık eğitimini tamamlayamayacağını tahmin ettiğini fakat gene de çocuğunu hafızlık eğitimine göndermekte ısrarcı olduğunu söylemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Tabii, sosyal çevreden dolayı vs. özendirme, teşvik ortamı oldu kendi kararı değildi. Aslında olmayacağını tahmin ettik ancak bir deneyelim dedik.” (V4,44)*

2.1.4. Hafızlık Eğitiminin Kolay Olduğunu Düşünme

Katılımcıların hafızlık eğitiminin kolay olduğunu düşünerek hafızlığa başlamaları ve sonrasında tam tersi bir durumla karşılaşmaları terk nedenlerinden biridir. Katılımcıların hafızlık eğitimine başlamadan önce hafızlık eğitiminin kolay

²⁶ Hüseyin Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko- Sosyal Durumları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2019).

olduğunu düşündükleri ve öyle olmadığını anladıkları zaman hafızlık eğitiminin terkine karar verdikleri görülmüştür. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Ben çok kolay olacağını düşünmüştüm bana öyle söylendi.” (E4,15,2017,1) “Hızlı hafızlık yapabileceğimi düşünüyordum ben, ezberimin hızlı olduğunu düşünüyordum, zorlanmaya başlayınca bıraktım.” (K7,16,2019,3)*

K4 diğer katılımcılardan farklı bir noktaya değinerek hafızlık hazırlık kısmının rahat olduğunu daha çok etkinliğe yönelik gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Hafızlık eğitimine başladığı zaman hazırlık eğitiminde kendilerine sunulan imkanlardan farklı bir tutumla karşılaşan katılımcı *“ ben nereye düştüm”* diye hissettiğini ve sonucunda hafızlık eğitimini terk ettiğini söylemiştir. *“Hafızlık hazırlık kısmı daha rahattı. Yine ezber yapıyorduk ama hafızlık kadar zor sürekli şunu yapacaksın denilen bir şey yoktu. Daha çok etkinliğe yönelik yaptılar hazırlık kısmını. Ama hafızlık bölümü elemeye dayalı olarak gerçekleşti. Bende o zaman bıraktım zaten. Yani bir anda nereye düştüm ben diye hissettirdi açıkça söylemem gerekirse. Bu kadar sıkı bir şey beklemiyordum, bir anda girdim.” (K4,13,2019,3)*

2.1.5. Örgün Eğitim ile Birlikte Hafızlık Eğitimini Yürütememe

Katılımcıların hafızlık eğitimi terk nedeni olarak vurguladıkları bir diğer husus ise örgün eğitim ile birlikte hafızlık eğitimini yürütememeleridir. Ödev yapacak zamanları olmadığını sabah mütalaasında da ezber vermeye çalıştığını ifade eden katılımcı, okulla birlikte götüremediği için hafızlık eğitimini terk ettiğini söylemiştir. Aynı şekilde bir başka katılımcı da okulla sıkıntı yaşayınca hafızlık eğitimini terk ettiğini ifade etmiştir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Okulla birlikte götüremediğim için bıraktım. Ödev yapmak için ayrı bir zamanım asla olmuyordu. Akşama kadar vakit geçiyordu, sabahları da diğerleri dersleriyle ilgilenirken ben sabah mütalaasında ezber vermeye çalışıyordum, asla ödev yapacak vaktim olmuyordu.” (K7,16,2019,6) “Şunları yapmazsanız okula göndermem gibi tehditler başlayınca okul derslerimde de sıkıntı yaşamaya başlamıştım” (K2,18,2016,2) “Son nokta okula göndermemeleriydi. Hafta sonları etütlerimiz oluyordu, bir ara ders vermeyen o etütlere gidemez, eve gidemez falan diyorlardı” (K1,18,2017,6)*

Veli katılımcılar da hafızlık eğitiminin terkine gerekçe olarak öğrencilerinin hafızlık eğitimi ile örgün eğitimlerini birlikte yürütemediklerini göstermişlerdir. Çocuğunun hafızlık eğitimine çok isteyerek başladığını fakat okul dersleriyle çakıştığı için zorlandığını en sonunda dayanamayıp hafızlık eğitimini terk ettiğini ifade etmiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Çok isteyerek başladı ama okul dersleriyle çakışınca çok zorlandı, her gün ağlama diye diye en son bıraktı dayanamadı... Okul dersleri de üstüne gelince ikisi de bir arada iyi gitsin istedi, olmayınca da tutukluk başladı işte. (V3,45)*

2.1.6. Süre Yetersizliği

Katılımcılara hafızlık eğitiminin terk nedenleri sorulduğunda alınan cevaplardan birinin de süre yetersizliği olduğu görülmüştür. Kursunun hızlı bitirme yanlısı olduğu için sıkı bir tutum sergilediğini ifade eden K1, bu tutumun da

kendisinde hafızlık eğitiminin terkine neden olduğunu söylemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Bizim kurs biraz daha gevşetmeden hızlı hızlı bitirme yanlısıydı bu yüzden baya sıkı olduğu için diğer kurslara nazaran. Kursun aceleciliği ve o sıkı tutumu”* (K1,18,2017,6) Bir başka katılımcı ise kurslarının belirlediği süreye yetişemediğini kursunun da kendi hafızlık yapabileceği süreye izin veremeyeceğini ifade ederek şunları söylemiştir: *“Benim sinirlendiğim konu; benim bir arkadaşım var bizim okulda, o hafızlığını beş senede yapmış ama bizim kursta olsaydı beş sene kalıp hafızlık yapmasına izin vermezlerdi, en fazla ikinci senesinde gönderirlerdi olmadıysa hafız.”* (E4,15,2017,1)

2.1.7. Evlilik Nedeniyle Terk

Katılımcıların hafızlık eğitiminin terk nedeni olarak vurguladıkları bir diğer husus ise evlilik nedeniyle terktir. Hafızlığa başladığı zaman köyünde isteme durumlarının olduğunu ifade eden katılımcı evlilik istememesine rağmen bunun için zorlandığını ifade etmiştir. Sonunda ailesinin önünde duramadığını evlilik nedeniyle hafızlık eğitimi terk ettiğini söylemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Ben hafızlığa yeni başladığımda yaşım gereği köyde isteme durumları oldu nişanlan diye ailemden baskı vardı..... hani yani biraz da kader mi önünde duramadık yoksa ne oldu bilmiyorum oldu. Sonra çocuklar falan evlilik süreci ile bırakmış oldum.”* (K8,32,2011,16)

2.2. Öğreticiden Kaynaklı Nedenler

Hafızlık, yoğunlaşmayı ve odaklanmayı gerektiren bir eğitim sürecidir. Hafızlık eğitim sürecini etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörler hem içsel hem de dışsal olarak çeşitlilik gösterir. Hafızlık eğitimi etkileyen dışsal faktörler arasında öğretmenler, büyük bir öneme sahiptir.²⁷ Ayrıca hafızlık eğitiminde öğrencilerin öğretmenler ile iletişiminin kuvvetli olması öğrencileri motive eden bir unsur olduğu düşünülmektedir. Hafızlık eğitiminde ise yüksek motivasyon, öğrencinin ezber faaliyetini tetikleyen en önemli faktördür.²⁸ Motivasyonun öğrenme üzerindeki etkileri göz önüne alındığında öğrencilerin derse motivasyonu, o dersin hedeflerinin gerçekleşmesi ile ilgili önemli veriler sunabileceği söylenmiştir.²⁹ Çaylı, yürüttüğü çalışmada öğretmenlerin tutum ve davranışlarının öğrencilerin motivasyonunu etkileyip etkilemediğini sormuş ve aldığı yanıtlar dikkat çekici seviyede olmuştur. Buna göre öğretmenlerin %83,4'ün yanlış tutum ve davranışların, öğrencinin motivasyonunu olumsuz yönde etkilediği kanaatinde olduğu görülmüştür. Yapılan bir

²⁷ Mehmet Zeki Aydın, “Hafızlıkta Güdülenme ve Hafızlık Eğitimi Destekleyen Öğretim Yöntem, Teknik ve Etkinlikler”, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, ed. Hatice Şahin Aynur (İstanbul: Dem Yayınları, 2021), 289.

²⁸ Ramazan Gürel - Umut Kaya, “İlahiyat Fakültelerinde Hafızlık Çalışmaları: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*, ed. Cemil Osmanoğlu - Ömer Özbek (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 288.

²⁹ Mustafa Fatih Ay - Nimet Züleyha Pingov, “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim Derslerine Yönelik Motivasyonlarının İncelenmesi”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/1 (Haziran 2022), 112.

araştırmayı aktaran Çaylı, öğrencileri en çok üzen öğretmen davranışlarını şu şekilde sıralandığını ifade etmiştir. %28 öğretmenin öğrenciye arkadaşlarının yanında ceza vermesi, %22 öğrenciyi azarlaması, %19 adaletsiz davranması, %12 alay etmesi, %3 söz hakkı vermemesidir.³⁰

2.2.1. Öğrencilere Eşit Tutum Sergilenmemesi

Katılımcıların hafızlık eğitimi terk nedeni olarak gösterdikleri bir başka gerekçe ise öğrencilerinin eşit tutum sergilememesidir. E4 ve K3, öğrencilerinin öğrencilerine davranışlarını, öğrencilerin maddi durumlarının belirlediğini ifade etmiştir. Özellikle Sosyo ekonomik yönden daha iyi olan öğrencilerin kursta farklı muamele görmesi öğrencileri hafızlık eğitiminden uzaklaştırdığı ve hafızlık eğitiminin terkine neden olduğu görülmüştür. E4 farklı olarak bir arkadaşını belletmenlerinin çok sevdiğini ifade etmiş ve yaşadığı durumu anlatmıştır: Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *"Benim bir arkadaşım var, bütün belletmenler onu çok seviyorlardı. Bize tek ayak cezası veriyorlardı, onu odalarına çağırıyorlardı. Onu çok kıskanıyordum. Bana da öyle davranışlar diye onun gibi olmaya çalıştım ama bana hiç öyle davranmadılar. Hiçbir özelliği yok, çok serseri bir çocuk. Maddi durumu yüksek bir çocuktan sadece."* (E4,15,2017,1) Öğrencinin sırf belletmenlerinin kendisini sevmesi için kendi gibi davranmayıp arkadaşları gibi olmaya çalışması da öğrencinin içinde bulunduğu rol karmaşasını ifade ettiği düşünülmektedir.

Diğer katılımcılardan farklı olarak K3, öğrencilerinin ders alma hususunda belirli bir usule sahip olmadıklarını ve o günkü ruh hallerine göre ders aldıklarını ifade etmektedir. Ayrıca K3 insana göre muamele edildiğine de değinerek hocaların öğrencileri herkesin önünde azarladıklarını da eklemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *"Müdürden hocalara kadar herkes çok adam kayırıyordu. Özellikle yurda düzenli aidat ödeyen, zengin olduğu bilinen kişilere çok iyi davranıyorlardı ama ödeyecek gücü olmayanları yurttan atarken hiç çekinmiyorlardı. Ders alırken ki ruh hallerine göre de değişiyordu ders verip verememek, bazen birkaç hatayı göz ardı ediyorlardı ama bazen en ufak hatada tüm sayfadan bırakıyorlardı. Tamamen hocanın ruh haline bağlıydı başka bir belirleyici yoktu. İnsana göre muamele edip insanı herkesin önünde azarlıyorlardı."* (K3,23,2017,16)

2.2.2. Öğreticinin Otoriter Olması

Katılımcılardan bazıları da hafızlık eğitimi terk nedenlerinden biri olarak öğrencilerinin otoriter tutumunu göstermişlerdir. Öğreticilerinin otoriter olduğunu ifade eden katılımcılar, ders yapamadıkları zaman kendilerine bağırılıp kızıldığını ve kolay kolay derslerinden geçemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *"Ben kendim bıraktım, çok zorlanmıyordum ezber yaparken falan.. Derslerde biraz zorluyorlardı, kolay kolay geçemiyorduk bundan dolayı bir sinir olma durumu vardı. O yüzden bırakmıştım."* (K6,2017,4) *"Hoca biraz daha sert ve otoriterdi ama*

³⁰ Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 73,74.

başımızda iki belletmen hocamız vardı onlar çok iyiydi, abla gibiydi. Hafızlık hocamız biraz sıkıntılıydı. Bize biraz da kötü davranıyordu yani ezberini yapamadığında falan bağıırıyordu, korkutuyordu beni.” (K2,18,2016,2)

2.2.3. Öğretici Değişikliği Olması

Hafızlık eğitiminin terk nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkan bir diğer etken ise Kur’an kurslarında yapılan öğretici değişiklikleridir. Katılımcı, hafızlık eğitimi terk sürecinin öğreticisinin değişmesi ile başladığını dile getirmiştir. Sonrasında ise öğreticilerinin eğitim tarzlarının birbirinden farklı olduğunu ve bundan etkilendiğini söylemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Hafızlığa başladım 3 sayfadan giderken ben hocam değişti benim hoca değiştikten sonra o ilk başladığım hoca çok disiplinli bir hocaydı meşhurda bir hocaydı eğitim şekli falan çok güzeldi öğrenciye de önem veriyordu.....Bizim hocalarımız değişti diğer hocama göre ben çok farklı bir hocaya geçtim bir o kadar öğrenciyi kendi haline bırakan bir o kadar öğrenci ders verirse alan vermezse neden ders yok deyip doğru düzgün sormayan bir hocaydı o süreçte biz tabi gevşedik.....İlk başta başladığım hocamda olsaydım büyük ihtimalle hafız olurdu.” (E6,26,2014)” E6, “İlk başta başladığım hocamda olsaydım büyük ihtimalle hafız olurdu” diyerek hafızlık eğitiminin terkinde öğreticinin önemini ve sürece müdahalesini de göstermektedir.*

2.2.4. Psikolojik Şiddet

Katılımcılar, öğreticilerinden gördükleri psikolojik şiddetin hafızlık eğitiminin terkinde neden olduğunu belirtmişlerdir. Öğreticilerinin kendilerine kızdıklarını ifade eden katılımcılar daha çok ezber yapamayıp ders veremedikleri zaman bu duruma maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Katılımcılar, öğreticilerinin kendilerine kızdıkları zaman yaşadıkları duygu durumunu *“kızılınca rencide oluyordum”, “bağıırıyordu, korkutuyordu beni”* şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Hocaların ders yapmayınca ki baskıları falan vardı. Yapmayınca daha çok yapmayasın geliyor hocaların baskılarıyla, bende öyle oluyordu.*

Nasıl baskı yapıyorlardı?

Kızıyorlardı, bir de herkesin önünde kızılınca rencide oluyordum. Sınıfta derse kalınca herkesin önünde kızılıyordu.” (K10,15,2020,10) “Bize biraz da kötü davranıyordu yani ezberini yapamadığımda falan bağıırıyordu, korkutuyordu beni.” (K2,18,2016,2)

K1, farklı bir hususa değinerek sadece kendisine değil arkadaşlarına yapılan muamelelerden de etkilendiğini belirtmiştir. *“Hoca da ders veremeyenin de burnundan getirirdi. Kızardı. Onlardan etkileniyorduk yani korkuyorduk. Bir kez ders veremeyince bile çok kızıyor, heves kırıyor.” (K1,18,2017,6)*

K7, diğer katılımcılardan farklı olarak ezberini veremediği için her şeyi sorun etmeye başladıklarını ifade etmiştir. Fakat ifadelerine göre kendileri her şeyi sorun etmeye başladıkları halde öğrenciye sorunluymuş gibi davranılmıştır. K7, ihtiyaç olduğu zaman ailesini aramak istediğini fakat ailesi ile de görüşürülmediğini ve kendisine yasaklandığını beyan etmiştir. Sonrasında tehdit ve kızmalarla dersini

verdirmeye çalıştıklarını fakat inadına giderek istenileni yapmadığını söylemiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Daha sonrasında da ezberlerimi veremediğimde sen çıkma falan dediler, sorun etmeye başladılar yani her şeyi. Sorunlu bir öğrenciymişim gibi davranmaya başladılar yani ben de rahatsız oldum bundan. Okulda mesela hocalarımızdan bir ihtiyacımız olduğunda vs. ailelerimizle konuşmak için telefon istiyoruz ya onu bana yasakladılar mesela sen ailenle konuşmayacaksın dediler. Yani sorunlu bir öğrenciymişim gibi davrandılar her zaman. Genellikle tehdit ve kızmalarla ezberlerimi verdirmeye çalıştıkları için ben de inadına gitmiş olabilirim.”* (K7,16,2019,3)

2.2.5. Fiziksel Şiddet

Katılımcıların hafızlık eğitiminin terkine neden olduğunu ifade ettikleri bir başka etken ise öğreticileri tarafından gördükleri fiziksel şiddettir. Fiziksel şiddete de derslerini yapamadığı için maruz kaldığını ifade eden katılımcı, cüzünün kendisine zor geldiğini ve yapamadığını bunun için de dayak yediğini söylemiştir. Ayrıca dersi yapsa da yapmasa da dayak yediğini ifade eden katılımcı hafızlıktan bıktığını ve bırakmak istediğini söylediğini ve bunun üzerine de dayak yediğini ifade etmiştir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Dersimi zayıf verdiğimde dayak yiyordum vermediğimde dayak yiyordum en son dedim ki ben artık bıktım yapmıcam benim çok aklımda kaldı yani 16. cüzdeydin herkes 16. cüzü çok zor diyordu bende o gün yapmama kararı aldım falan tabi hoca benden ders bekliyordu ben vermicem dedim o gün çok dayak yemiştin o günü unutamıyorum”* (E7,25,2012,9)

Kurslarında dayak olmadığını ifade eden katılımcılardan E5, sadece tokat vardı o da bize normal geliyordu erkek olarak şeklinde belirtmiştir. Katılımcı bir iki tokattı aslında hiç dayak yemedim demiştir. Buradan hareketle öğrencilerin yaşadığı şiddeti normalleştirdiği düşünülmektedir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“Teneffüse çıkarmıyorlardı. Sadece tokat vardı dayak yoktu bizde o da normal bir tokat değildi parmaklarını yüzünde hissederdin ama bize normal geliyordu erkek olarak aslında ben hiç dayak yemedim yediysem de bir iki tokat yemişimdir kaç sene içinde”* (E5,18,2021,13)

2.3. Kurs İmkanlarının Eksikliğinden Kaynaklı Nedenler

2.3.1. Sıkıcı Ortam

Katılımcıların hafızlık eğitiminin terk nedenleri olarak öne çıkardıkları bir başka etken ise sıkıcı ortamdır. Kurslarında kantin bile olmadığını ifade eden katılımcı, kafa dağıtmaya hiçbir şey yoktu diyerek kendi psikolojilerinin düşünülmediğini ifade etmiştir. *“Bizim kantinimiz bile yoktu mesela bir şey yoktu doğru düzgün bir hafta sonu çarşı iznidir ya da ayda bir çarşı izni falan yoktu sıkıcı bir ortam vardı sadece ders bekleniyordu ama çocuğun şeyi düşünülüyordu psikoloji ortam yoktu dışarı çıkabilmemiz lazımdı arada bir dolaşmamız lazımdı hani kafa dağıtmaya hiçbir şey yoktu.”* (E2,16,2021,14) Farklı bir katılımcı ise arkadaşları özgürce eve giderken kendisinin kursa gittiğini, bu durumun da kendisine yurdu hapishane gibi hissettirdiğini söylemiştir. Odalarının küçük olduğunu ve çok fazla kişi kaldığını ifade

eden başka bir katılımcı ise bahçeye de nadiren çıkabildiklerini onda da ezber verme şartının olduğunu ifade etmiştir. Kursların, imkânsızlıklarının öğrencileri zorladığı açıktır. Bunun yanında öğrencilerin sayılı kullanabilecekleri imkanları da ders verme denkleminde değerlendirilmesi hafızlık eğitimi terkinin nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Diğer arkadaşlarımı görüyordum onlar mesela özgür okuldan çıktı mı evine gidiyor biz yurda gidiyorduk böyle hapishane gibi geliyordu artık bana bunalıyordum” (E5,18,2021,13)* *“Odalar küçüktü ama çok kişi kalıyorduk. Altı veya sekiz kişi kalmıştık diye hatırlıyorum. Yurt genel olarak da küçüktü zaten, bahçesi vardı ama nadiren çıkabiliyorduk onda da sadece ezber verenler çıkabiliyordu.” (E1,20,2020,19)*

2.3.2. Yaş Farkı

Katılımcıların ifadeleriyle hafızlık eğitiminin terk gerekçelerinden birinin de öğrenciler arasında yaş farkından oluşan problemler olduğu tespit edilmiştir. Kurs imkanlarının yetersiz olmasından kaynaklı olarak (yeterli sınıf ve yatakhane olmaması gibi) öğrenciler kendi yaşlıtlarına göre ayrılamamakta ve karma sınıflarda okuyabilmektedir. Öğrencilerin kurslarda kendi yaşlıtlarına göre ayrılamaması, olumsuz sonuçlara yol açarak hafızlık eğitiminin terkine neden olduğu görülmüştür. Farklı yaşlarda öğrencilerin bir arada eğitim almasından kaynaklı hafızlık eğitiminin terkine neden olan bu sonuçlar dışlanma ve akran zorbalığı başlığı altında incelenmiştir.

2.3.2.1. Dışlanmışlık

Katılımcıların hafızlık eğitiminin terk nedeni olarak belirttikleri bir başka husus ise kursta yaşadıkları dışlanmadır. K7, kendini çok dışlanmış hissettiğini bu konuyu da ailesi ve öğretmenleriyle konuştuğunu ifade etmiştir. Öğreticileri konuyu çözmek yerine karşıdakilerin abla olmasında kaynaklı olarak öğrencinin o şekilde anladığını söyleyerek aileyi bu noktada ikna etmiştir. En sonunda bıktığını ifade eden K7, sonucunda hafızlık eğitimini terk ettiğini ifade etmiştir. Öğreticilerin öğrencilerin yaşadığı durumu ve hissettiklerini görmezden gelerek sorunu çözmedikleri ve en sonunda öğrencilerde bıkkınlık uyandırarak hafızlık eğitiminin terkine neden oldukları görülmüştür. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: *“İlk zamanlar çok dışlanmış hissettim, aileme ve hocaya da bunu söylemişim başlarda beni en çok zorlayan şey buydu zaten. Daha sonra ailem ve hoca görüştü, hoca beni dışlamadıklarını, yaşım küçük olduğu için öyle hissettiğimi falan söyledi. Ablalar beni bazen yanlarına bile oturtmak istemiyordu, dışlıyordu. Bunu hocamla konuştuklarında böyle bir şey olmadığını, onların abla olmasından kaynaklandığını vs. söyledi ve hocaya inandılar. Sonrasında ben bıktım işte bırakmak istediğimi söyledim” (K7,16,2019,3)*

2.3.2.2. Akran Zorbalığı

Katılımcıların ifade ettiği hafızlık eğitiminin terk nedenlerinden biri de akran zorbalığıdır. Akran zorbalığı yaşayan E7 yaşadığı durumu, *“Eski yeni her yerde olur hafızlıkta da oluyordu eski olan yeni olanı eziyordu. Getir götür işleri yapıyordu”* diyerek ifade etmiştir. Eski ve yenin her yerde olduğunu ifade eden E7'nin yaşadığı

durumu normalleştirdiği görülmektedir. Ayrıca “büyükler küçüklere abilik yaptıkları için dövüyorlardı. 8 9 tane abi vardı. Abiler zaten senin ufacık bir şeyinde seni dövüyorlardı” söylemi ile de abilik kavramı ile dövme kavramını özdeşleştirmiştir. Akran zorbalığına maruz kalan bir çocuğun bunu normalleştirmesi durumunda kendinin de uygulaması muhtemel görülmektedir. Bu durumda bir öğrencinin sen de abi olursan dövülebilirsin yargısına ulaşacağı düşünülmektedir. Katılımcının görüşleri şu şekildedir: “Eski yeni her yerde olur hafızlıkta da oluyordu eski olan yeni olanı eziyordu. Getir götür işleri yapılıyordu. Temizlik yapılıyordu böyle şeyler yaş farkının olması da büyükler küçükler abilik yaptıkları için dövüyorlardı. 8 9 tane abi vardı abiler zaten senin ufacık bir şeyinde seni dövüyorlardı falan yani sürekli dövüyorlardı ben çok dayak yedim.” (E7,25,2012,9)

E5 ise yaşadığı durumu, ders sırası geldiği halde kendinden büyüklerin zorla önüne geçmek suretiyle sırasını aldıklarını ifade ederek anlatmıştır. E5’de yukarıda E7’nin ifadelerine benzer bir ifade kullanarak “Mutlaka bir ezme olayı vardı yani büyük oldukları için” demiştir. Burada da büyük olmalarından kaynaklı olarak ezme davranışını normalleştirdiği görülmektedir. Katılımcının ifadeleri şu şekildedir: “Mesela iyi hatırlarım dersime çok iyi çalıştım şöyle bir şey vardı bilirsiniz dersiniz zayıftır hocanın yanına gidene kadar okursunuz okudunuz okumadınız o dersi veremezsiniz. Bir gün o zaman işte küçükken baya çalıştım dersime ama eğer o sıram geldiğinde veremezsem veremeyecektim dersimi benim sıram geldi bir tane abi geldi arkadan çekil dedi önüme geçti sonra ben oturdum okuyamadım. Mutlaka bir ezme olayı vardı yani büyük oldukları için.” (E5,18,2021,13)

2.4. Cezalar

Katılımcılar hafızlık eğitiminin terk nedenlerinden birinin de kursta kendilerine verilen cezalar olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ceza olarak vurguladıkları husus özellikle teneffüslerinden kısıtlanmaları olmuştur. Katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir: “Eğer ezberlerini o gün vermezlerse akşam büyük bir teneffüs vardı, ona çıkamıyorlardı. Günün sonunda kantinin açıldığı uzun bir teneffüs oluyordu ona çıkamıyordu veremeyenler, o gün kantine de gidememiş oluyorlardı, sınıfta oturuyorlardı.” (E4,15,2017,1) “Onuncu turdaydım ben ve bir gün camide her öğrencinin başına gelen bir cezaya kalmıştım. O gün dedim ben devam etmeyeceğim. Ders sürecinde sıkıntı olmuyordu ama sabahları ezberleri veremezsek teneffüsler olsun bazı etkinlikler olsun mahrum kalıyorduk.” (E2,16,2021,14) “Ezber veremediğimizde falan ceza veriliyordu eve gidemiyorduk. Okuldan geliyorsun, sürekli temizlik kontrolü oluyor, oda temiz olmayınca ceza alıyorsun. Bu cezaları falan da bilmiyordum başta.. Bahçesi vardı ama nadiren çıkabiliyorduk onda da sadece ezber verenler çıkabiliyordu. Yani ezberini verdiğin sürece çıkabilirsin.” (K7,16,2019,3)

Konuya ilişkin diğer katılımcılar ise ders veremedikleri zaman ceza olarak hafta sonu ev iznine gönderilmemelerine söylemişlerdir. K3 ise farklı bir noktaya değinmiştir “Ezber kuvvetim bir de elimden geleni yaparak haftada dört ders verebildiğim halde eve gidememek” Öğrencilerin ezber kabiliyetleri göz önüne

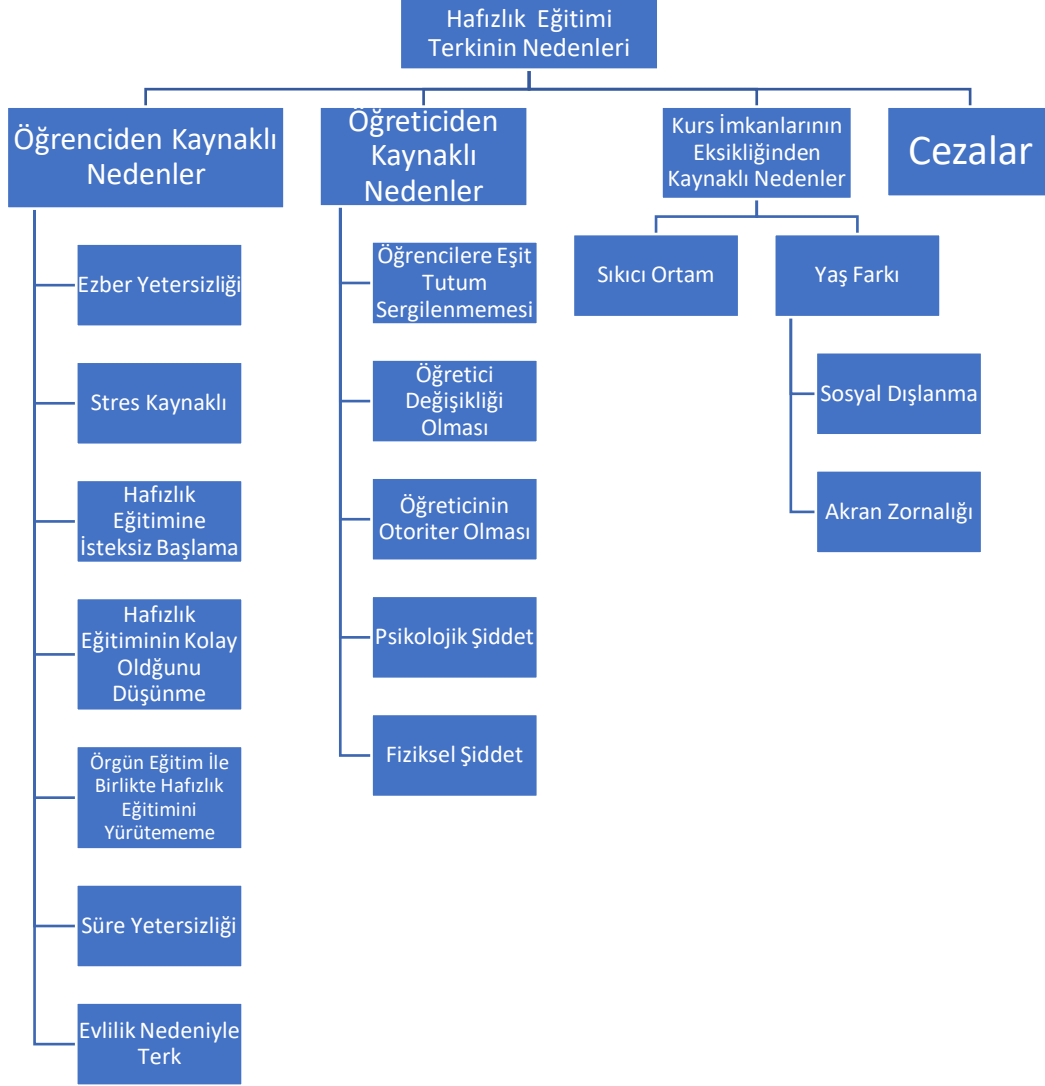
alınmadan ceza verilmesi, onların emeklerini hiçe saymak olarak değerlendirilebilir. Hafızlık eğitiminin uzun bir süreç olduğu düşünülürken insanın gerek zihin yapısı gerek psikolojisinin aynı olamayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle öğrencinin elinden geleni yaptığı halde ders veremediği zaman ödül ceza denklemine koyarak, öğrenciyi evinden mahrum etmenin öğrencinin sosyal ihtiyacını da hiçe saymak olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Dersten kalınca hafta sonu da yurttan kalıyordum. O yüzden çok da yapasım gelmiyordu. Ezber kuvvetim bir de elimden geleni yaparak haftada dört ders verebildiğim halde eve gidememek.”* (K3,23,2017,16) *“Ezber veremiyorduk ondan sonra bizi göndermiyorlardı. Bende ağılıyordum annemi özlüyordum sonuçta iki haftada bir görmeyince birde ben çok anneciğim o yüzden.”* (E8,13,2020,15)

SONUÇ

Çalışma, hafızlık eğitiminin terkinin hafızlık eğitimi terk eden bireylerin bakış açısıyla okumayı hedeflemiştir. Hafızlık eğitimi terk kavramının daha anlaşılır kılınabilmesi için de 2011 yılından sonra DİB’de hafızlık eğitimi alan öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın bulguları da bu kapsamda genelleme amacı taşımamaktadır. Mevcut çalışma DİB’e bağlı olarak verilen hafızlık eğitimlerinden hafızlık eğitimi terk eden bireyler özelinde gerçekleşmiştir. Hafızlık eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok hafızlık eğitimi almakta olan bireyler üzerindedir. Yapılan çalışma ise literatürün aksine hafızlık eğitimi, hafızlık eğitimi terk eden bireyler üzerinden okumaya çalışmıştır.

Çalışmanın bulguları analiz edilirken hafızlık eğitiminin terk nedenleri dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar: “Öğrenciye Bağlı Nedenler”, “Öğreticiden Kaynaklı Nedenler”, “Kurs İmkanlarının Eksikliğinden Kaynaklı Nedenler” ve “Cezalardır”. Analizlerden çıkarılan sonuçlar kapsamında hafızlık eğitiminin terk nedenlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Şekil 2. Hafızlık Eğitimi Terk Nedenleri

Hafızlık eğitiminin terk nedenini tek bir etken üzerinden ifade edilemeyeceği açıktır. Kimi zaman öğrenciden kaynaklı olan bu etkenler kimi zaman öğreticilerden de kaynaklanmıştır. Kursun imkanlarının eksik olması da hafızlık eğitiminin terkine neden olan bir diğer etkindir. Bu etkenler düzeltildiği takdirde hafızlık eğitiminin terkinin önüne geçileceği gibi daha nitelikli bir hafızlık eğitiminin oluşumuna zemin hazırlanacağı ifade edilebilir.

Katılımcıların hafızlık eğitiminin terkine neden olan etkenler arasında gösterdikleri öğrenciden kaynaklı nedenler temasında; ezber yetersizliği, stres kaynaklı, isteksiz başlama, hafızlık eğitiminin kolay olduğunu düşünme, örgün eğitim ile birlikte hafızlık eğitimini yürütememe, süre yetersizliği ve evlilik nedeniyle terk şeklinde alt başlıklar oluşturulmuştur.

Hafızlık eğitimi terk nedeni olarak belirtilen sorunlardan birisi de ezber yetersizliği olmuştur. Bulgulardan hareketle planlanan ezber verme sisteminin, öğrencilerin kapasitelerini dikkate almayarak oluşturulduğu ve her öğrenciye aynı programın uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla hafızlık eğitiminin daha bireysel ve öğrenciye entegre edilebilen bir eğitim modeli olarak yapılandırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde bir yapılanma ile ezber yetersizliğinden dolayı hazırlanan programa yetişemediği için hafızlık eğitimini terk eden öğrencilerin de hafızlık eğitimine kazandırılması muhtemel görülmektedir.

Öğrenciden kaynaklı nedenler arasında değerlendirilen bir başka etken ise öğrencinin hafızlık eğitimine isteksiz olarak başlamasıdır. Hafızlık eğitimine isteksiz başlanılsa da doğrudan hafızlık eğitiminin terk edilmediği bir arayışın ve çabanın sonunda hafızlık eğitiminin terk edildiği görülmektedir. Yani öğrenciler hafızlık eğitimine isteksiz başlasalar da sonucunda başladıkları eğitimi tamamlamak için çaba gösterdikleri görülmüştür. Öğrencilerin gösterdiği bu çaba karşılık bulduğu zaman isteksiz başlayan öğrencilerin de kursu sevip hafızlık eğitimini tamamlayabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin yaşadığı stres de tespit edilen hafızlık eğitimi terk nedenlerinden biridir. Katılımcılar, dersini hazırlamasına rağmen öğreticisine veremediğini ifade etmişlerdir. Öğreticileri tarafından ders durumuna göre değerlendirilen öğrencilerin ders verirken bu stresi yaşadığı düşünülmektedir.

Öğrenci kaynaklı nedenlerden bir diğer başlık ise öğrencilerin hafızlık eğitiminin kolay olduğunu düşünmeleridir. Öğrencilerin hafızlık eğitimine başlarken kolay yaparım düşüncesiyle başlaması hafızlık eğitiminin zorlukları hakkında bilgi eksikleri olduğunu göstermiştir. Kolay yapacağını düşünerek veya hissettirilerek başlayan öğrenciler, sonrasında hayal kırıklığı yaşayabilmekte bu durum da hafızlık eğitiminin terkinde yol açmaktadır. Ayrıca hafızlık hazırlık eğitiminin daha çok etkinliklerle hafızlık eğitimine teşvik etmeye yönelik yapıldığı görülmektedir. Fakat hafız adayları, hafızlık eğitimine isteyerek ve şevkle başlasalar da süreç içerisinde de motivasyonlarını korumaya ihtiyaç duydukları görülmüştür. Son olarak öğrencilerin, hafızlık eğitimine geçmeden önce hafızlık eğitiminin zorlukları hakkında bilgilendirilmesi önemli görülmektedir.

Katılımcıların hafızlık eğitimini terk nedeni olarak gösterdikleri bir başka etken ise örgün eğitim ile birlikte hafızlık eğitimini yürütememeleridir. Hafızlık eğitimi ile birlikte örgün eğitime devam etmenin öğrenciler tarafından kolay olmadığı açıktır. Öğrenciler hafızlık eğitimine çok isteyerek başlasalar da zorlandıkları takdirde her iki eğitimden birini tercih etme durumu ile karşı karşıya kalabildikleri görülmektedir. Öğrencilerin akademik başarısının da önceleneceği bir program hazırlandığı takdirde hafızlık eğitiminin terkinin de önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

Hafızlık eğitiminde belirlenen süreye yetişememeleri yani süre yetersizliği tespit edilen hafızlık eğitiminin terkinin nedenlerindedir. Burada katılımcılar kursun aceleci tutumuna değinerek kendilerine belirlenen süreye yetişemediklerini

kendilerinin yapabileceği süreye de kursun izin vermeyeceğini ifade etmişlerdir. Evlilik nedeniyle terk de hafızlık eğitimi terkinin tespit edilen nedenleri arasında yer almaktadır. Katılımcı hafızlığa başladığı zaman isteme durumları ile karşılaştığını en sonunda da hafızlık eğitimi terk edip evlendirildiğini ifade etmiştir. Veliler her ne kadar hafızlık eğitimine çocuklarını yönlendirse de evlilik gibi durumlarda özellikle kız çocukları için hafızlık eğitimi geri planda bırakıp evliliği önceleyebildikleri görülmüştür.

Hafızlık eğitiminin terkinde öğreticiden kaynaklı nedenlerde olduğu tespit edilmiştir. Bunlar: Öğrencilere eşit tutum sergilenmemesi, öğretici değişikliği olması, öğreticinin otoriter olması, öğretici tarafından psikolojik ve fiziksel şiddet uygulanması şeklindedir. Öğrencilere eşit tutum sergilenmediğini ifade eden katılımcılar ayrımın daha çok sosyo ekonomik seviyesi yüksek öğrencilere yapıldığını ifade ettiği görülmüştür. Yapılan çalışmalarda ise hafızlık eğitime gönderilen çocukların ailelerinin daha çok düşük eğitim seviyesine sahip, dar gelirli ve kırsal kesimden oldukları yönündedir.³¹ Katılımcı kurs aidatını ödeyen ve ödeyemeyenler arasında bile ayrım yapıldığını eklemiştir. Öğreticilerin öğrencilerin maddi anlamda aidat verebilirliğini ya da bu hususun öğrenciden ziyade veli ile ilgili olduğunu göz önünde bulundurması gerektiği görülmektedir. Velisinin ödemediği veya ödeyemediği aidattan öğrencinin sorumlu tutulmaması, öğreticinin öğrencisiyle maddi imkanlardan bağımsız iletişim kurması gerektiği düşünülmektedir.

Öğretici değişikliği de hafızlık eğitimi terk nedenleri olarak tespit edilen durumlardan biri olmuştur. Farklı bir öğreticiye geçen öğrenciler öğreticilerine alışmayıp hafızlık eğitimi terk ettikleri görülmüştür. Şekerci'nin çalışmasında öğretici değişikliğinin olumlu sonuçları da olduğu tespit edilmiştir. Bilakis öğretici değişikliğine karşı gösterilen direncin hafızlık eğitiminin terkinde neden olduğu da çıkan bulgular arasındadır.³²

Öğreticinin otoriter olması da öğreticiden kaynaklı nedenler arasında tespit edilen durumlardan biridir. Katılımcıların daha çok vurguladığı husus öğreticilerinin ders alma hususundaki otoritesi olmuştur. Otoriter ve sert bir tutumla verilmeye çalışan hafızlık problemlidir ki hafızlık eğitiminin terkinde neden olduğu görülmüştür.

Psikolojik ve fiziksel şiddetin uygulanmasının da öğretici kaynaklı hafızlık eğitimi terk nedenlerinden birisi olduğu görülmüştür. Burada dikkat çeken husus erkek öğrencilerin daha çok fiziksel şiddete, kız öğrencilerin ise psikolojik şiddete maruz kaldığı olmuştur. Katılımcıların her iki şiddet türüne de derslerini

³¹ Ekrem Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hafız İmam Hatip Ortaokulu Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 88-89; Oruç, "Hafızlık Eğitimi: Elazığ-Harput Hamdi Başaran Kur'an Kursu Örneği", 47; İrem Doğan - Cemil Osmanoğlu, "Türkiye'de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023), 161.

³² Abdulkadir Şekerci - Ahmet Çakmak, "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (30 Haziran 2023), 387.

veremedikleri zaman maruz bırakıldıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Öğrencilere uygulanan psikolojik şiddetin olumlu bir sonuç vermediği gibi öğrenciler üzerinde olumsuz bir etki bırakabileceği düşünülmektedir. Öğreticilerin, çoğu zaman muhatap kitlesi çocuklardır. Çocukların da duyguları inişli çıkışlıdır. Öğreticilerin de bu durumu göz önüne alarak öğrencilerine davranış biçimi geliştirmeleri gerekmektedir. Uzun bir eğitim sürecini içine alan hafızlık eğitiminde öğrencilerden her gün aynı kapasite ve aynı ezberi beklemek çocukların duygularını yok saymaktır. İnsanın gerek zihin gerek psikolojik yapısı her gün aynı dinamik de olmayabilir. Ayrıca ailesi ile konuşmaya ihtiyacı olan bir çocuğun bu ihtiyacını da ders verme dengesinden bağımsız olarak giderilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin, öğrencileriyle ders vermelerinden bağımsız bir iletişim kurması gerekli olduğu görülmüştür. Hafızlık eğitiminde her günün ve her cüzün aynı olamayacağı da açıktır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de telaffuzunun ve ezberlemenin zor olduğu cüzlerin varlığı bilinmektedir. Öğreticilerin ders alırken zor olan cüzleri veya öğrencinin zorlandığı cüzleri ayrıca öğrencilerin değişken ruh hallerini göz önünde bulundurarak ders alması gerektiği düşünülmektedir. Katılımcıların ifadelerinden dikkat çeken bir başka husus ise dayak unsurunu normalleştirmeleri olmuştur. Katılımcı, dayak yoktu normal bir tokat vardı bize normal geliyordu erkek olarak ifadeleriyle Kur'an kursunda yediği dayağı normalleştirmiştir. Bunun da öğrencilerde sen de dövebilirsin yargısına ulaşmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Kur'an kursunda fiziksel şiddete maruz kalmış bir bireyin, fiziksel şiddeti uygulayan kişiden de ortamdan da uzaklaşacağı açıktır. Bu bağlamda kişinin uzaklaşacağı unsurlar Kur'an kursu ve Kur'an kursundaki hocasıdır. Hatta kişi Kur'an kursunun içindeki değerlerden bile uzak kalabilir. Sonuç olarak hafızlık eğitiminde uygulanan fiziksel şiddetin hafızlık eğitiminin terki ile sonuçlanmasının yanında bireylerde manevi kayıplara da yol açabileceği öngörülmektedir.

Hafızlık eğitimi terk nedenlerinden bir diğeri ise kurs imkanlarının eksikliğinden kaynaklı nedenler olarak belirlenmiştir. Kurs imkanlarının eksikliğinden kaynaklı nedenler; sıkıcı ortam ve yaş farkı başlığı altında değerlendirilmiştir. Kurs imkanlarının yetersiz olmasından kaynaklı olarak kurslarda kantin ve bahçe gibi öğrencilere hitap eden imkanların olmaması öğrencilerde sıkıcı ortam algısı oluşturduğu görülmüştür. Oluşan bu sıkıcı ortam algısı ise öğrencilerin motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği ve bu durumun da hafızlık eğitiminin terkine neden olduğu tespit edilmiştir. Kur'an kursuna gelen öğrencilerin yaşlarının küçük olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman oyun ve sosyal aktivite alanlarının ihtiyaç olduğu görülmektedir. Kur'an kurslarındaki fiziki imkanların iyileştirilmesi öğrencilerin motivasyonlarını desteklediği gibi sosyal gelişim ihtiyaçlarını da karşılayacaktır. Bunların yanında fiziki imkanların iyileştirilip öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun düzenlenmesi halinde hafızlık eğitiminin terkinin de önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca sınıfların ve yatakhanelerin öğrencilerin yaş seviyelerine göre düzenlenememesinin sebebinin de kurs imkanlarının yetersiz olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Karma sınıflarda okumak zorunda kalan öğrencilerin arasında oluşan yaş farkının da olumsuz sonuçlara yol açabileceği

görülmüştür. Özellikle oluşan yaş farkı, kız öğrencilerde dışlanmışlık oluştururken erkek öğrencilerde akran zorbalığına neden olmuştur. Hafızlık kurslarının imkanlarının düzenlenip öğrencilerin yaş farkına göre ayrılmasının gerekli olduğu görülmektedir. Sınıfların yaş seviyelerine göre belirlenmesi ile öğrencilerde oluşan psikolojik bir çok durumun önüne geçileceği gibi hafızlık eğitiminin terkine de engel olacağı düşünülmektedir.

Hafızlık eğitimi terk nedeni olarak belirlenen son tema, cezalar teması olmuştur. Katılımcılar, ceza olarak teneffüse çıkarılmamalarını ve ev iznine gönderilmemelerini ifade etmişlerdir. Öğrencileri teneffüslerinden kısıtlamak suretiyle verilen cezalar, temel eğitim sürecinde öğrencilere verilen hakların kısıtlanması olarak değerlendirilmektedir. Eğitim öğretim süreci kurgulanırken teneffüste içinde planlanmıştır. Çocukların dinlenmesi için kurgulanan teneffüsler öğrencilerin sosyalleşmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi içindir. Teneffüs, öğrencinin başarılı olsun başarısız olsun hakkıdır ki bu ödül ceza denklemine değerlendirilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak hafızlık eğitimi terkinin önlenmesi ve hafızlık eğitiminin verimliliğinin artırılması amacıyla şu önerileri getirmek mümkündür;

Hafızlık eğitiminde öğrenci merkezli bir öğretim yaklaşımı benimsenmelidir. Öğrencilerin de aktif katılımı desteklenerek motivasyonları arttırılmalıdır.

Öğrencilerin duygusal farkındalık, empati, stres yönetimi ve problem çözme gibi duygusal zorluklarla başa çıkabilecek yetileri güçlendirilmelidir. Bu anlamda hafızlık eğitimine duygusal zeka eğitimi de entegre edilmelidir.

Öğreticileri, eğitimde adaleti, psikolojik şiddetin önlenmesini ve öğrencilere destek olmayı vurgulayan özel bir eğitimden geçmelidirler. Ayrıca, öğrencilere ahlaki değerlerin ve insan haklarının önemini öğretecek değerler eğitimi programları entegre edilebilir.

Hafızlık eğitiminde kullanılan materyaller, öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde çeşitlendirilmelidir. Teknolojik araçlar, interaktif uygulamalar ve hikayeler gibi farklı öğretim materyalleri kullanılarak öğrencilerin dikkatlerini çekerek katılımı arttırılabilir.

Öğrenciler arasında oluşan dışlanma ve akran zorbalığını önlemek için sosyal destek ağları oluşturulmalıdır. Yaş gruplarına uygun sınıflandırmalar ve rehberlik hizmetlerinin oluşturulması, öğrencilerin sosyal ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Cezaların yerine, olumlu davranışları teşvik eden alternatif yaklaşımlar benimsenmelidir. Öğrencilerin teneffüs sürelerinin düzenlenmesi ve dinlenme ihtiyaçlarına saygı gösterilmesi, bu yaklaşımın bir örneğidir.

Aileler, çocuklarının eğitim sürecini yakından takip etmeli ve kurs ile iş birliği içinde olmalıdır. Ancak aynı zamanda ailelerin, çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına hassasiyet göstermeleri ve aşırı baskılardan kaçınmaları önemlidir.

Hafızlık eğitimi verilen kurumlar, öğrencilerin daha rahat bir öğrenme deneyimi yaşayabilmeleri için fiziksel koşulları iyileştirmelidir. Bu, kaynakların artırılması, yatakhane düzenlenmesi ve öğrencilerin yaşam koşullarının göz önünde bulundurulmasını içerir.

Hafızlık eğitiminin terkenden sonra ortaya çıkan sorunları ortadan kaldırmak ve hafızlık eğitimi terk eden bireylerin de ezberlediği kadarıyla değer görebilmesi için cüz hafızı ve sure hafızı gibi hafızlık kavramlarının bizim ülkemizde de oluşturulmalıdır.

Bu öneriler, hafızlık eğitiminin etkili bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve hafızlık eğitimi terkinin önlenmesine katkıda bulunmak amacıyla sunulmuştur. Ancak, her bir önerinin, eğitim kurumlarının ve toplumsal bağlamın gereksinimlerine uygun olarak özelleştirilmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Algur, Hüseyin. *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko- Sosyal Durumları*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Arslandaş, Muhammet. "İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinde Öğrenci Tutumları" (*Sivas Zeki Hayran İmam-Hatip Ortaokulu Örneği*). Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019.
- Ay, Mustafa Fatih. "İlahiyat Fakülteleri'nde Okul Terki: İlahiyat Fakültesinde Kayıt Sildirenler Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma". *Eskiyeni* 43 (Mart 2021), 269-288.
- Ay, Mustafa Fatih - Pingov, Nimet Züleyha. "İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim Derslerine Yönelik Motivasyonlarının İncelenmesi". *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/1 (Haziran 2022), 105-132.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Hafızlıkta Güdülenme ve Hafızlık Eğitimi Destekleyen Öğretim Yöntem, Teknik ve Etkinlikler". *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*. ed. Hatice Şahin Aynur. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Bilal Ünsal. *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*. Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bozkurt, Nebi. "Hafız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/74-78. İstanbul, 1997.
- Cebeci, Suat - Ünsal, Bilal. "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (ts.), 27-52.
- Çaylı, Ahmet Fatih. *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çınar, Mehmet. "Oruç İbadetinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkisi: Deneysel Bir Araştırma". *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2021), 1007-1028.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "2023-2024 Eğitim- Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları", ts.
- Doğan, İrem - Osmanoğlu, Cemil. "Türkiye'de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023), 149-174.
- Gül, Ali. "Diyanet Gençlik Merkezlerinde Yürütülen Değerler Eğitimi Çalışmalarının Öğretmen, Öğrenci, Veli ve Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Görüşleri Çerçevesinde İncelenmesi". *Mevzu- Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (Eylül 2023), 543-583.
- Gürel, Ramazan - Kaya, Umut. "İlahiyat Fakültelerinde Hafızlık Çalışmaları: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. ed. Cemil Osmanoğlu - Ömer Özbek. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Karakaya, Ayşe. *Türkiye'de Hıfz Eğitimi -Ankara Örneği-*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2020.
- Kozakoğlu, Ekrem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hafız İmam Hatip Ortaokulu Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Oruç, Cemil. "Hafızlık Eğitimi: Elazığ-Harpüt Hamdi Başaran Kur'an Kursu Örneği". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı* 45/3 (2009), 41-60.
- Özmen, Haluk - Karamustafaoğlu, Orhan. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2019.
- Serinsu, Ahmet Nedim (ed.). *Dini Terimler Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.
- Şahin Aynur, Hatice. "Hafızlık Eğitiminde Ezber Yapma ve Ezberi Koruma". *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*. ed. Hatice Şahin Aynur. 419. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Şekerci, Abdulkadir. *Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2021.
- Şekerci, Abdulkadir - Çakmak, Ahmet. "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (30 Haziran 2023), 359-392.
- Tunç, Yasemin. *Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 12. Basım, 2021.
- Hafızlık Eğitim Programı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı, 2021.
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Kanun No. Madde 2). 430 322 (03 Mart 1340).